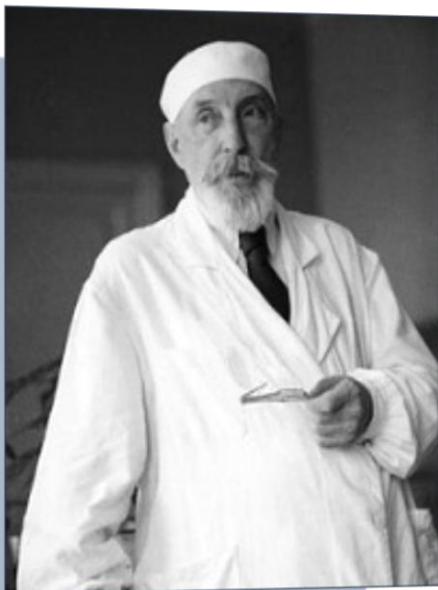

«КОЖНА ЛЮДИНА МАЄ БАЧИТИ СОНЦЕ ...»

До 145-річчя від дня народження В.П. Філатова

*Людина народжена для того, щоб
принести у Світ «щось корисне»,
а не взяти з нього «щось».
Я теж не відразу це зрозумів.
В.П. Філатов*

Головне життєве кредо – повертати незрячим людям можливість бачити світло – зробило його знаменитим на весь світ. Ім'я Володимира Петровича Філатова, засновника Одеського інституту офтальмології та тканинної терапії, відоме всьому світу.

Важко уявити, як в одній людині, на одному життєвому шляху могло вміститися таке різноманіття талантів і напрямів

діяльності – лікар, філософ, педагог, художник, літератор, громадський діяч, благодійник, меценат.

Володимир Філатов народився 27 лютого 1875 року в селі Михайлівка Саранського повіту Пензенської губернії. Його батько, Петро Федорович Філатов, був високоосвіченим медиком, фахівцем з хірургії та очних хвороб. Сім'я Філатова походила із збіднілих дворян і майже вся була пов'язана з медициною. Чотири з шести братів Петра Федоровича були лікарями, двоє інших – успішні інженер та юрист.

Згодом сім'я переїхала до Симбірська, де хлопчик закінчив класичну чоловічу гімназію, отримавши блискучу освіту. За спогадами сучасників, він взагалі був особистістю неординарною й багатогранною: писав вірші і картини, музиціював, володів кількома іноземними мовами. Але як професію вибрав медицину і,

звичайно ж, офтальмологію, вступивши на медичний факультет Московського університету. Науки давалися легко. З практикою все складалося ще краще – Філатов проходив її під керівництвом свого батька, земського окуліста. Серед студентів університету Філатов вважався лідером, писав наукові праці й у ті самі роки зробив свої перші наукові відкриття, зацікавився проблемою

Сім'я В.П. Філатова

допомоги хворим, які втратили зір через більмо. Не випадково після закінчення університету в 1897 році Володимир Філатов став ординатором очної клініки *alma mater*, а через деякий час – самостійним лікарем-офтальмологом і влаштувався на роботу в міську очну лікарню.

У 1903 році доктора запросили на кафедру Новоросійського університету. Саме з Одесою було пов'язане все його подальше життя.

У 1908 році Філатов успішно захистив докторську дисертацію на тему: «Вчення про клітинні отрути в офтальмології: Експериментальні дослідження впливу кров'яних сироваток на око», яку присвятив своєму батькові, і отримав звання приват-доцента на кафедрі офтальмології в університеті. А в 1911 році Володимир Петрович удостоївся честі стати завідувачем кафедри, а разом і клініки очних хвороб. Усіх вражали його оригінальні наукові дослідження, відкриття та експерименти.

Так, у 1912 році В.П. Філатов провів свою першу операцію з пересадження рогівки. І хоча операція пройшла невдало, лікар не впав у відчай – він розумів, що тільки починає обраний шлях.

У 1913 році Філатов запропонував новий метод вимірювання внутрішньоочного тиску – еластотонометрію, – який і зараз використовують у медичній практиці.

У наукових дослідженнях Володимир Петрович не замикався в рамках своєї спеціальності, виходячи далеко за межі офтальмології. Ще в 1916 році він представив принципово новий метод пластичної хірургії за допомогою круглого стебла, утвореного зі шкіри та підшкірної жирової клітковини, який виявився найціннішим внеском у сучасну відновну хірургію, отримав широке визнання хірургів і відомий як «кругле стебло В.П. Філатова». Цей видатний винахід відкрив нову еру в розвитку пластичної та реконструктивної хірургії й став справжнім проривом відновної хірургії, який зробив можливими пластичні операції з відновлення носа, щелеп, губ, підборіддя й навіть внутрішніх органів. Метод виявився незамінним під час війни, коли довелося робити реконструктивні пластичні операції сотням тисяч поранених, і на сьогодні ним користуються хірурги в усьому світі.

Після першої невдалої операції з пересадки рогівки Філатов не припиняв думати про цю проблему. За даними Наркомату охорони здоров'я, станом на початок 1920-х років у Радянському Союзі налічувалося 238 тисяч сліпих, половина з яких мали більмо. У 1924

Класс 30 а, 11-3-2
№ 39328

АВТОРСКОЕ СВИДЕТЕЛЬСТВО НА ИЗОБРЕТЕНИЕ

ОПИСАНИЕ трепана.

К авторскому свидетельству А. П. Марциановского и В. П. Филатова, заявленному 25 апреля 1933 года (спр. о перв. № 127773).
О выдаче авторского свидетельства опубликовано 31 октября 1934 года.

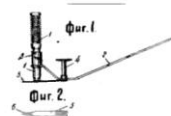
Настоящий трепан предназначен для пересадки роговицы глаза. Он состоит из стаменика 2 с направляющей муфтой 3. Пластинкой из слоновой кости 5 входит в переднюю камеру через разрез ножом. Гребень под роговицу с таким расчетом, чтобы отверстие направляющей муфты 3 было над роговицей, где желательно сделать прорез.

На фиг. 1 изображен общий вид трепана, на фиг. 2 изображена пластинка из слоновой кости.

Через отверстие 6 в пластинке 5 вводится нитка, которой поддерживают с передней стороны систему трепана. В муфту 3 вводится острый трепан 1 и вращательным движением вырезывается

роговица, пока трепан не соприкоснется с пластинкой 5. После этого винтом 4 освобождают пластинку 5 от стаменика с трепаном и продолжают операцию на свободном от трепана поле. Пластинка, предварительно извлеченная от движения роговицы трепаном, продолжает свою практическую роль, препятствует выпячиванию содержимого глаза через трепанационное отверстие.

Предмет изобретения.
Трепан, отличающийся тем, что для вырезания роговицы применен стаменик 2 с муфтой 3 для направления трепана и со слоновой пластинкой 5 для подведения под роговицу.

Эксперт и редактор В. В. Соколов

Тщ. Лек. Труа. Тел. 1511—210

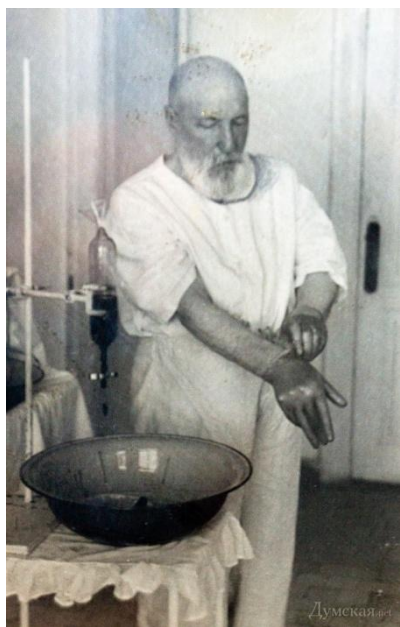
Авторське свідоцтво на винахід № 39328

році Володимир Петрович удосконалив техніку своєї операції. Він розробив метод повної (а в 1927–1938 роках – часткової) наскрізної кератопластики, для якого разом з інженером-техніком О.П. Марцинківським спроектував спеціальний медичний інструмент – трепан.

Це лише один з багатьох розроблених В.П. Філатовим очних хірургічних інструментів. Хоча патентувати свої винаходи вчений не поспішав, вважаючи це ознакою гордині.

У звичайному житті В.П. Філатов ніколи не вмів хитрувати й кривити душею, завжди відкрито висловлював свої думки. Це ледь не коштувало йому життя. У 1931 році Філатова звинуватили в змові проти радянської влади та арештували. Багатьох арештованих у цій справі розстріляли, а лікаря несподівано звільнили. Найімовірніше, не обійшлося тут без допомоги Семена Будьонного, який писав згодом доктору: «Вашою роботою захоплююся й бажаю успіху і здоров'я».

Філатов просидів під арештом два місяці, а вже через два тижні після звільнення зробив операцію, яка стала революційним відкриттям. Уперше в історії медицини пересадив «донорську рогівку» очей від трупа й відновив зір у пацієнта. Цього разу операція пройшла успішно. Кератопластика перестала бути клінічним експериментом і стала дієвим засобом повернення зору сліпим з більмами, що поклало початок новій ері розвитку вітчизняної трансплантології. Нині операцію пересадки рогівки може робити практично кожен офтальмолог.

Рішення проблеми донорської рогівки принесло Володимир Петровичу величезну популярність. Звідусіль хворі з більмами прямували в Одесу – до Філатова. Завдяки його зусиллям пересадка рогівки стала доступною безлічі пацієнтів. До початку війни Володимир Петрович і його учні прооперували близько 1000 очей – це більше ніж окулісти інших країн за 120 років. Філатов писав: «Ми маємо й випадки стовідсоткового відновлення зору з поверненням повної працездатності».

У 1950 році за створення методу пересадки рогівки ока Володимир Філатов був номінований на Нобелівську премію в галузі фізіології та медицини.

Ще одне видатне Філатівське досягнення – спосіб лікування консервованими тканинами, названий згодом тканинною терапією, розроблений у 1933 році. Він виявив, що тканина донора, позбавлена харчування й збережена при низькій температурі, здатна стимулювати життєві процеси організму реципієнта. По суті, академік відкрив таємницю біогенних стимуляторів і на практиці довів, що введені в організм, вони сприяють

одужанню. Тканинну терапію почали використовувати для лікування не тільки очних захворювань, але й ран, що не загоюються, туберкульозу, вовчака.

Згодом Одеська очна клініка вже не могла вмістити всіх, хто звертався по допомогу. З ініціативи В.П. Філатова, враховуючи розмах, ефективність і важливість його наукових робіт для країни, було прийнято рішення про створення в Одесі великої клінічної та експериментальної бази для наукових досліджень.

Легенда це чи бувальщина, але говорили, що В.П. Філатов лікував самого Сталіна. А в якості нагороди попросив лише одне – можливість створити інститут експериментальної офтальмології. І отримав дозвіл.

У 1936 році в Одесі був організований Інститут експериментальної офтальмології (нині Інститут очних хвороб і тканинної терапії імені В.П. Філатова Національної академії медичних наук України), який він і очолив, залишаючись його директором до останніх днів життя. До речі, ім'я академіка В.П. Філатова було присвоєно інституту ще за життя вченого – у 1945 році. Завдяки енергії свого керівника, інститут швидко перетворився на одну з найкращих офтальмологічних установ країни.

Володимир Петрович отримав можливість широких клінічних та лабораторних досліджень. Але Друга світова війна перервала роботу інституту. В.П. Філатов з частиною своїх учнів евакуювався до П'ятигорська, де працював в евакогоспіталі, а потім – у Ташкент.

У вересні 1944 року В.П. Філатов повернувся в Одесу разом зі своїм колективом і взявся за відбудову зруйнованого й спустошеного інституту. За один рік вдалося відновити частину інституту, розгорнути 120 ліжок і 6 лабораторій. А вже в 1946 році В.П. Філатов здійснив ще одну свою мрію – випуск «Офтальмологічного журналу», першим головним редактором якого він сам і став.

Очоливши Одеський інститут експериментальної офтальмології, Філатов принципово не брав гроші з хворих в інституті. Він говорив: «Якщо ви взяли гроші у хворого, то повинні зняти із себе білий лікарський халат». Але Володимир Петрович мав дозвіл вести приватну медичну практику. Людина, яка хотіла сплатити за приватний візит, могла офіційно записатися на прийом до академіка. Філатов приймав таких хворих поза стінами інституту, часто робив операції на очах у своєму домі.

Філатов регулярно здійснював поїздки з метою безкоштовно оглянути, проконсультувати дітей. Дбав про багатьох сиріт: давав їм своє прізвище й по батькові, що було тоді своєрідним квитком у життя; у дорослі роки допомагав

їм з навчанням і працевлаштуванням. Знаючи про таку небайдужість ученого, з усього Союзу люди слали йому листи з проханнями, часто з майже анекдотичними підписами («Інститут, де очі роблять», «Головному окулісту Одеси», «Поліклініка біля Чорного моря. Геніям очної науки» та ін.). Отримавши у 1941 році Сталінську премію, Філатов попросив одну частину грошей розподілити між дитячими будинками, а іншу – віддати у Свято-Дмитрівський храм в Одесі.

У його інституті знайшли роботу багато людей, що були неугодні владі, родичі репресованих, у тому числі й молодший син кримського архієпископа Луки, з яким Філатов дружив довгі роки.

За півстоліття своєї медичної практики Володимир Петрович Філатов провів кілька тисяч операцій. Також вражає і його наукова спадщина, що налічує понад 460 наукових праць та монографій. Але, мабуть, найбільшим

досягненням академіка стала створена ним унікальна школа офтальмологів – філатовців, – яка нині має вже четверте покоління вчених. Він виростив величезну кількість учнів, які продовжують розвивати напрями офтальмології. Чи варто дивуватися, що й до цього дня Інститут очних хвороб і тканинної

терапії ім. В.П. Філатова Національної академії медичних наук України залишається одним з лідерів світової медичної науки й практичної медицини.

Заслуги вченого перед світовою наукою настільки значущі, що у 2014 році ім'я В.П. Філатова внесено до Зали слави світової офтальмології.

Академіку вдалося домогтися успіху практично в усіх своїх наукових починаннях. А ось особисте життя вченого склалося непросто. Як багато видатних людей, В.П. Філатов був неймовірно самотньою людиною в особистому житті. Мало кому відомо, що, прибувши в Одесу, 28-річний доктор Філатов уже пережив особисту драму: розлучення з першою дружиною, смерть сина Михайлика. Удруге Філатов одружився в Одесі – на актрисі Марії Олексіївні. Вона народила чоловікові сина Сергія і ... втекла з новим коханим, ледь хлопчикові виповнилося півтора роки. Отже, сина В.П. Філатов ростив фактично сам.

Пізніше Володимир Петрович зустрів жінку, що стала для нього і коханою, і одноступцем – медсестру Варвару Скородинську. Вона була на 19

**В.П.Філатов та
В.В.Скородинська (справа)**

років молодша за вченого. Але її не прийняли родичі Володимира Петровича. Крім того, виникло нерозуміння між Варварою та сином ученого. І лише у 1948 році Варвара Василівна стала законною дружиною 73-річного Володимира Петровича.

За цей час Варвара Скородинська вивчилася, стала доктором наук і правою рукою Філатова. Саме з нею й декількома помічниками академік по неділях оперував удома, на Приморському бульварі. Після операції всі сідали обідати у великій вітальні. Усі, крім Варвари Василівни. Вона йшла, щоб не давати приводу для всіляких чуток – жертвувала собою заради спокою Володимира Петровича.

«Духовний голод людина може вгамувати тільки через ДОБРОТВОРЧІСТЬ», – говорив В.П. Філатов. Він був людиною з величезним запасом творчих сил, любові до людей. Це була талановита багатогранна особистість з гострим розумом, розумінням прекрасного. Від членів своєї сім'ї Володимир Петрович успадкував позитивне ставлення до життя й до людей, незгасний оптимізм, простоту в спілкуванні. Він завжди був душею компанії. На банкетах і сімейних урочистостях його незмінно обирали тамадою вечора. «Песимізм біля ліжка хворого марний», – любив повторювати академік.

Частими гостями в нього були лікарі, артисти, письменники, художники. Спілкувався Володимир Петрович також з особами духовного звання, що було небезпечно в ті роки. Лікар був глибоко віруючою людиною й строго дотримувався всіх заповідей православної віри. Духовному началу Філатов надавав вирішального значення. Кожної неділі він ішов до церкви, перед операціями брав благословення в єпископа, а після – обов'язково замовляв подячний молебен. Багато років влада була невдоволена релігійністю Філатова, але в 1956 році, коли Одеса прощалася з ученим, члени бюро обкому партії йшли поруч з вищим духовенством за катафалком, який відвозив Володимира Петровича в безсмертя.

У Володимира Філатова, як зауважували люди, котрі його знали, було багато від старого інтелігента в традиційному уявленні. Академік любив живопис і літературу, мав тонке почуття гумору. Нерідко цитував Козьму Пруткова, портрет якого висів у нього в спальні-кабінеті.

Володимир Петрович прекрасно малював, особливо вдавалися йому пейзажі. Казав: «Якби я не став лікарем, то

обов'язково – художником». Він входив в оточення художника Костанді.

Малював В.П. Філатов усюди, навіть на заґрунтованих рентгенівських знімках, коробках від цукерок, від цигарок. Навесні вчений виходив до берегової лінії Одеси в Аркадію та на Малий Фонтан, де малював етюди. У музеї В.П. Філатова, що діє в його рідному інституті, представлено багато картин лікаря, у яких видно його ніжну, чуйну любов до природи, до людей, навколишнього світу. У його колекції є багато альбомів художників: Грекова, Костанді, Дега й ін. Рамки для своїх картин робив сам.

Володимир Петрович багато читав. він також писав вірші, оповідання, які підписував анаграмою – «Воталіф» («Філатов» навпаки). Найчастіше Філатов-поет постає перед читачем як лірик. Йому притаманні сповідально-релігійні мотиви, часом – містичні, рідше – цивільні. Християнські вірші Філатова люди за його життя переписували від руки й передавали один одному. У 2008 році був випущений збірник «І життя ... і Думи ... і Любов ...», який уперше представив поетичну спадщину В.П. Філатова. Ось один з його віршів:

«Так хочется сердцу свободы,
Так хочет сегодня душа
Забыться в объятьях природы,
Сегодня так ночь хороша.
Я с лунным лучом серебристым
Над сонным заливом скользну,
Пройдусь по лужайкам росистым
И в струйках фонтана блесну».

Академік дуже любив музику, особливо Рахманінова, грав на гітарі, на скрипці. Регулярно відвідував консерваторію, любив балет.

Окремо слід зупинитися на бібліотеці В.П. Філатова. Крім медичних книжок (твори Н.І. Пирогова, І.М. Сеченова, книги з офтальмології тощо), у нього були унікальні видання: Ф. Достоевський, І. Гончаров, Н. Гоголь, Еразм Дарвін (дід Чарльза Дарвіна), твори Кузьми Пруткова (вид. 1900 р.), байки Крилова, «Гамлет» Шекспіра (вид. 1861 р.), В. Маяковський, О. Блок, мініатюрне видання всесвітньої літератури із золотим обрізом, багато іноземної літератури. Велика кількість книг у бібліотеці була з автографами авторів. Збереглося дивовижне зібрання книг з археології.

В.П. Філатов дуже любив природу. Біля

його будинку був гарний сад. Там досі ростуть столітні самшит, акація, горіх, посаджені його руками. У саду було багато квітів, чагарників, дерев. Філатов виписував рослини з різних ботанічних садів, зокрема з Нікітського ботанічного саду в Ялті.

Серед різноманітних інтересів В.П. Філатова було колекціонування. Він збирав марки й значки про життя СРСР, про пам'ятні дати, про діячів науки і культури, був власником колекції платівок музичних творів класичної музики, циганських романсів, опер, оперет. Володимир Петрович зібрав чудові матеріали про видатних людей, що були сліпими. У цьому списку Гомер, Дідим Олександрійський (грецький християнський письменник), Г. Гендель (композитор), Джон Мільтон (поет), Луї Відаль (скульптор), А.М. Щербина (психолог і філософ) та інші. Він колекціонував також рецепти лікарських зборів, кулінарні рецепти, збирав гербарій.

Про пристрасті В.П. Філатова в Одесі ходили легенди. Лікар дуже любив вишиті подушечки. Їх часто дарували йому вдячні пацієнти. А ще великий доктор «ловив» думки й записував їх у маленькі блокнотики, які були в нього всюди. Тож за нагоди В.П. Філатову дарували такі записнички.

Відомо, що в короткі періоди відпочинку В.П. Філатов працював над своїми мемуарами. Багатьох цікавих людей зустрічав він на своєму життєвому шляху, багато подій бачив, про що можна було згадати.

Володимир Петрович був також прекрасним оратором. На виступах у науковій сфері всі заслуховувалися красою його мови. Усе складне, почуте з його вуст, ставало дуже простим і доступним. Водночас він проводив і велику громадську роботу: обирався делегатом Надзвичайного з'їзду Рад України, був депутатом Одеської міської Ради Народних депутатів кількох скликань.

Ученому не раз пропонували перебраться з Одеси в Москву, Київ, обіцяли організувати спеціально для нього інститути. Володимир Петрович дякував і ... відмовлявся переїжджати – дуже любив Одесу.

Академік Володимир Філатов понад півстоліття прожив в Одесі. Тут він заснував Інститут офтальмології і тканинної терапії. Тут прийшла до нього всесвітня популярність. У цьому місті він і похований на 2-му Християнському кладовищі. На жаль, не залишилося в живих прямих нащадків В.П. Філатова, його близьких родичів. Єдиний син академіка, Сергій Філатов, теж офтальмолог, який тривалий час працював з батьком, пішов з життя на початку 1980-х років.

Пропонуємо переглянути:

1. Жуковская Марина. Сердце отданное людям. Истории из жизни. Владимир Филатов// <http://7kanal.com.ua/2016/01/serdtse-otdannoe-lyudyam-istorii-iz-zhizni-vladimir-filatov>
2. Владимир Филатов. (Цивилизация)// <https://www.youtube.com/watch?v=UopUBnJ71ts>
3. Где идем?! Одесса: Дом-музей им. В.П. Филатова// <https://www.youtube.com/watch?v=PXmFTnOOaDQ>

Перелік використаної літератури

1. Морозова М.Ю. Институт глазных болезней и тканевой терапии им. В.П. Филатова НАМН Украины: территория открытий// Здоров'я України. – 2015. - №15. – с.18-19
2. Циделко Т.А. Искусство и коллекционирование в жизни академика В.П. Филатова// <https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle>
3. Екатерина Каликинская. Врач Владимир Филатов. Какие открытия сделали его знаменитым// <https://aif.ru/health/life/44011>
4. Новицкая Лилия, Левит Александр. Каждый человек должен видеть солнце!// <https://odessa1.com/articles/kazhdyy-chelovek-dolzhen-videt.html>
5. Маркевич Надежда. Музей Филатова: после операции академик водил своих пациентов на берег моря// <https://dumskaya.net/news/odesskij-genij-filatov-fotoreportag-04000>
6. Его имя известно всему миру. Ему обязаны многие// <http://odesskiy.com/f/filatov-vladimir-petrovich.html>